

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2023.13>

О. О. Осаволук

аспірант

Київського університету інтелектуальної власності та права

Національного університету «Одеська юридична академія»

orcid.org/0009-0002-0913-2731

ПОДАТКОВИЙ КОМПЛАЄНС: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ

Наукова стаття присвячена дослідженню податкового комплаєнсу в Україні. Розглянуто наукові підходи щодо визначення змісту та сутності поняття «податковий комплаєнс». Обґрунтовано, що термін «комплаєнс» має досить широке значення у тому розумінні, що його практичне застосування відбувається у багатьох сферах, не лише у фінансовій. Зосереджена увага на важливості впровадження податкового комплаєнсу в Україні. Відзначено ряд переваг для держави за використання податкового комплаєнсу, а саме: економічний розвиток та конкурентоспроможність; боротьба з корупцією; посилення інвестиційної привабливості; зменшення податкових спорів; посилення прозорості та довіри; зменшення податкових втрат; збільшення податкових надходжень. Зауважено, що до недавнього часу комплаєнс був популярний в Україні лише у банківській сфері. Але, зміни у законодавстві протягом останніх декількох років свідчать про розповсюдження цієї практики і охоплення нею все більших масштабів у фінансово-правових відносинах. З метою розуміння сутності комплаєнсу з позиції законодавця, було проаналізовано велику кількість нормативно-правових актів з даної тематики.

Зауважено думку щодо схожості податкового комплаєнсу та податкової дисципліни і наведені критерії їх розмежування. Податковий комплаєнс більш зосереджений на технічних аспектах виконання податкових обов'язків, включаючи збір і звітність, тоді як податкова дисципліна включає ширший аспект саме етичності, свідомого ставлення та відповідальності до сплати податків.

Зроблено висновок, що впровадження податкового комплаєнсу має значний позитивний вплив на державу, допомагаючи збільшити податкові надходження, зменшити податкові втрати, покращити інвестиційний клімат, зробити більш ефективною боротьбу з корупцією та сприяє економічному розвитку у цілому. Акцентовано увагу на тому, що зміни у законодавстві протягом останніх років демонструють те, що дедалі більше установ впроваджують у себе систему комплаєнсу і, відповідно, створюють нові посади для працівників, що будуть здійснювати свою діяльність саме у цій сфері.

Ключові слова: комплаєнс, податковий комплаєнс, податкова дисципліна, цифровізація, законодавства.

Osavoliuk O. O. TAX COMPLIANCE: THEORETICAL ASPECTS AND LEGISLATIVE CONSOLIDATION

The scientific article is devoted to the study of tax compliance in Ukraine. Scientific approaches to defining the content and essence of the concept of "tax compliance" are considered. It is justified that the term "compliance" has a rather broad meaning in the sense that its practical application occurs in many spheres, not only in the financial sphere. Attention is focused on the importance of implementing tax compliance in Ukraine. A number of advantages for the state for the use of tax compliance were noted, namely: economic development and competitiveness; fight against corruption; increasing investment attractiveness; reduction of tax disputes; increasing transparency and trust; reduction of tax losses; increase in tax revenues. It is noted that until recently compliance was popular in Ukraine only in the banking sector. However, changes in the legislation during the last few years indicate the spread of this practice and its coverage of increasingly large scales in financial and legal relations. In order to understand the essence of compliance from the standpoint of the legislator, a large number of normative legal acts on this topic were analyzed.

The similarity of tax compliance and tax discipline is noted and the criteria for their distinction are given. Tax compliance focuses more on the technical aspects of tax compliance, including collection and reporting, while tax discipline includes the broader aspect of ethics, conscientiousness and responsibility towards paying taxes.

It was concluded that the implementation of tax compliance has a significant positive impact on the state, helping to increase tax revenues, reduce tax losses, improve the investment climate, make the fight against corruption more effective and contribute to economic development in general. Attention is focused on the fact that changes in legislation in recent years demonstrate that more and more institutions are implementing a compliance system and, accordingly, creating new positions for employees who will carry out their activities in this area.

Key words: compliance, tax compliance, tax discipline, digitalization, legislation.

Вступ. Податкові надходження є вагомою складовою фінансової стабільності будь-якої держави. Від них напряму залежить стан економіки у країні, а, відповідно, і стан кожної сфери державних відносин, рівень благополуччя громадян, ступінь задоволення потреб усіх верств населення. Повна та своєчасна сплата податків є свого роду показником, індикатором, що демонструють рівень дотримання податкового законодавства. Важливість дотримання податкового

законодавства полягає в тому, що, сплачуючи свої податки, фізичні та юридичні особи фінансують податкові надходження до держави, які мають вирішальне значення для збалансування бюджету. Без постійного потоку податкових надходжень держава буде не в змозі досягти цілей своєї діяльності.

Саме дотримання законодавства є ключовим у розумінні терміну «комплаєнс». «To comply» у перекладі з англійської мови означає «дотриму-

ватись», а «compliance» – «відповідність». Англomовність терміну вказує на країну початку його застосування. Так, комплаєнс вперше почав застосовуватись у США та Англії, зокрема, для зменшення фінансових ризиків у банках та на підприємствах, що мало на меті залучення інвесторів.

Варто зацентрувати увагу на тому, що термін «комплаєнс» має досить широке значення у тому розумінні, що його практичне застосування відбувається у багатьох сферах, не лише у фінансовій. У той же час, кожна сфера його застосування може бути поділена на певні сектори де комплаєнс варто використовувати. До прикладу, у фінансовій сфері це можуть бути: банківські установи, страхові компанії, фонди тощо. До комплаєнса відносяться також специфічні області, такі як: протидія легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму; розробка документів і процедур, що забезпечують відповідність діяльності компанії з чинним законодавством; захист інформаційних потоків, протидія шахрайству та корупції, встановлення етичних норм поведінки співробітників [1].

Вперше комплаєнс отримав своє легальне закріплення у документі 2005 р. Базельського комітету з банківського нагляду «Комплаєнс та функція комплаєнсу у банках». Базельський комітет з банківського нагляду у рамках своїх постійних зусиль, спрямованих на вирішення проблем банківського нагляду та покращення ефективної практики в банківських організаціях, опублікував цей документ про комплаєнс-ризик та функцію комплаєнсу у банках. У ньому вказано, що органи банківського нагляду повинні бути впевнені в дотриманні ефективної політики та процедур комплаєнсу та в тому, що керівництво вживає належних коригувальних заходів у разі виявлення порушень у комплаєнсі [2].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів та законодавчого закріплення податкового комплаєнсу.

Результати дослідження. У словнику податкових термінів Організації економічного співробітництва та розвитку термін «податковий комплаєнс» визначається як рівень податкових правил своєї країни, якому платник податків відповідає (або не відповідає), наприклад, шляхом декларування доходу, подання декларації, своєчасної сплати податку [3].

Вітчизняна правова доктрина трактує податковий комплаєнс по-різному.

Наприклад, автор В. Козлова у своїй науковій праці вказує, що податковий комплаєнс є регуляторним, тобто таким, що характеризується значним регулюванням з боку держави, а основною метою податкового комплаєнса є мінімізація фінансово-економічних, правових і податкових витрат, що виникають в результаті порушення

податкового законодавства. Крім того, податковий комплаєнс забезпечує дотримання й інших регуляторних вимог (МСФЗ, МСА та інших стандартів), що пред'являються до процесу оподаткування в організації [4].

Як систему заходів розглядають податковий комплаєнс Т. Швидка та К. Халецька, наводячи наступне визначення: податковий комплаєнс – система заходів, метою яких є дотримання господарським товариством як платником податків вимог законодавства зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, податкового законодавства, а також належна та своєчасна сплата податків, зборів та інші платежів [5].

На думку П. В. Коломієць податковий комплаєнс – це комплекс мотивів і стимулів платників, які спонукають їх знати, розуміти та дотримуватися вимог податкового законодавства, законодавства зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та сплачувати податки, збори, платежі [6].

Одним із показників ефективності податкового комплаєнсу є те, що він допомагає вчасно виявляти та оцінювати податкові ризики. О. Є. Власова зауважує, що рамках податкового комплаєнсу виділяють п'ять сфер податкового ризику: безризикова сфера (якщо легально нараховувати та сплачувати податки ризиків майже не існує); мінімальні ризики (незначні порушення податкової дисципліни, що тягне за собою сплату штрафних санкцій чи пені); сфера підвищеного ризику (коли фіксується порушення договірної дисципліни – підприємство ризикує лише тим, що або покриє всі витрати, пов'язані із такими договорами, або просто отримає прибуток набагато менше очікуваного; зона критичного ризику (ризик втратити не лише прибуток, а й не отримати заплановані доходи від реалізації); сфера неприпустимого ризику (ризик стати банкрутом, сплативши надмірно високі податкові санкції) [7].

До недавнього часу комплаєнс був популярний в Україні лише у банківській сфері. Але, зміни у законодавстві протягом останніх декількох років свідчать про розповсюдження цієї практики і охоплення нею все більших масштабів у фінансово-правових відносинах.

Термін «комплаєнс» чітко у вітчизняному законодавстві не визначений, але, водночас, він відображений у численних актах Національного банку України (НБУ) та деяких законах України, а також дістав своє закріплення у деяких нормативно-правових актах, актуалізуючи той чи інший вид відносин що регулюються.

До прикладу, Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» дає наступне визначення терміну «комплаєнс» – регламен-

тований внутрішніми документами надавача фінансових послуг, а якщо це передбачено спеціальним законом – надавача супровідних послуг, постійний процес, що здійснюється з метою виявлення та запобігання ризикам, які можуть виникати під час здійснення зазначеною особою діяльності, передбаченої законом, внаслідок невідповідності такої діяльності вимогам законодавства та/або іншим вимогам (правилам, стандартам, принципам) щодо здійснення такої діяльності [8]. Вищевказаний нормативно-правовий акт розподіляє комплаєнс на два види діяльності. Перший – це контроль та спостереження за тим, щоб усі внутрішні документи відповідали вимогам законодавства і не тільки. А і правилам, стандартам, принципам учасника фінансових послуг що використовує комплаєнс. Другий – контроль за працівниками учасника фінансових послуг у контексті дотримання ними вказаних вимог.

Слід відзначити, що комплаєнс вперше з'явився у Постанові Правління НБУ Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, де отримав своє визначення як «необхідність знати, розуміти та дотримуватися всіх вимог законодавства України, нормативів, положень і правил, внутрішніх політик, стандартів та кодексів з питань діяльності банку [9].

Далі, поступово, починаючи з банківської сфери застосування комплаєнсу поширилось і на інші. Зокрема, популярності він набуває у сфері протидії корупції. Як визначено у Постанові Кабінету Міністрів України Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, інститут антикорупційного комплаєнсу у приватному секторі в Україні є недостатньо розвинутим, що перешкоджає впровадженню антикорупційних стандартів [10].

Відповідно до Постанови правління НБУ Про затвердження Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок, однією із підстав проведення позапланової інспекційної перевірки Національним банком України є зміна власника (власників) істотної участі в банку та/або головного комплаєнс-менеджера [11].

Такі зміни у законодавстві демонструють те, що дедалі більше установ впроваджують у себе систему комплаєнсу і, відповідно, створюють нові посади для працівників, що будуть здійснювати свою діяльність саме у цій сфері.

Зокрема, Законом України «Про страхування» навіть передбачено наступне визначення: головний комплаєнс-менеджер – особа, відповідальна за виконання функції комплаєнс, – керівник підрозділу з контролю за дотриманням норм (комплаєнс) або особа, на яку покладено функцію здійснення такого контролю [12].

У цьому ж законі міститься визначення внутрішнього контролю. Проаналізувавши його, можемо зробити висновок, що у контексті фінансових послуг законодавець розглядає комплаєнс як частину внутрішнього контролю. Щодо співвідношення внутрішнього контролю та комплаєнсу В. Козлова зауважує наступне: не можна ототожнювати комплаєнс і систему внутрішнього контролю, оскільки в основі комплаєнс-функції лежить превентивний контроль (тобто комплаєнс працює в попереджувальному режимі), в той час як внутрішні контролери проводять аналіз вже dokonаних фактів господарської діяльності та встановлюють їх відповідність вимогам податкового законодавства [4].

Протилежної думки дотримується Л. А. Ключко. Досліджуючи комплаєнс у банківській сфері, науковець вказує, що вагомою складовою внутрішньобанківського контролю, є комплаєнс, який трактується як відповідність діяльності банку законодавству, стандартам та етичним нормам ведення бізнесу, тобто засвідчує юридично-правову компетенцію банківських службовців [12].

Закон України Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки у частині регламентації підвищення ефективності системи запобігання та протидії корупції, визначає як одну з Проблем запобігання корупції – високий рівень толерування корупції у приватному секторі економіки. І, як спосіб вирішення її – постійна та ефективна співпраця між органами державної влади, бізнес-середовищем, Радою бізнес-омбудсмена та Всеукраїнською Мережею Добросовісності та Комплаєнсу з питань забезпечення законних інтересів бізнесу [13].

Зовсім нещодавно Державна податкова служба України представила свої напрями цифорвізації, серед яких є і податковий комплаєнс. У рамках розвитку цифрової ДПС розробляється профіль платника та автоматизована система управління ризиками, яка формуватиме ризики платника та пропонуватиме заходи для їх усунення. Варто відзначити, що запровадження такої системи допоможе платникам самостійно усувати ризики в своїй діяльності [14].

На цей момент слід мати на увазі серйозне упущення законодавця, який не визначив обов'язкове застосування комплаєнс-заходів на імперативному рівні. Відповідно, будь-який суб'єкт господарювання може на диспозитивному рівні визначати необхідність застосування комплаєнс-заходів залежно від сфери своєї діяльності та брати на себе відповідальність виявлення потенційно небезпечних можливих ризиків та наслідку їх проявів [15].

Досліджуючи теоретичний та законодавчий аспекти для розуміння суті податкового комплаєнсу, на перший погляд, може здатись, що його

аналогом є податкова дисципліна. Проте, вбачається, що така думка буде помилковою. Безперечно, податковий комплаєнс та податкова дисципліна поняття взаємопов'язані, оскільки вони напряду залежать від дотримання податкового законодавства, але, все ж таки, за змістом різняться.

Податковий комплаєнс означає виконання всіх вимог податкового законодавства, правил та процедур, пов'язаних з оподаткуванням. Це включає правильну і точну підготовку та подання податкових звітів, своєчасну сплату податків, дотримання вимог щодо реєстрації та ідентифікації платників податків, а також виконання всіх інших податкових обов'язків. А податкова дисципліна відноситься більше до етичних та поведінкових аспектів сплати податків. Вона означає свідоме та відповідальне ставлення до оподаткування, дотримання законодавства та етичних норм у сфері податків. Податкова дисципліна зосереджена там, де учасники податкових правовідносин прагнуть не тільки виконують свої формальні обов'язки, але й дотримуватися духу законності.

Отже, податковий комплаєнс більш зосереджений на технічних аспектах виконання податкових обов'язків, включаючи збір і звітність, тоді як податкова дисципліна включає ширший аспект етичності, свідомого ставлення та відповідальності до сплати податків.

Висновки. Впровадження податкового комплаєнсу в Україні має переваги і для держави, і для підприємств. Зокрема, позитивними наслідками для держави є наступні.

- збільшення податкових надходжень. Податковий комплаєнс сприяє збільшенню обсягів збору податків та інших платежів до бюджету держави. Завдяки ефективному контролю та виконанню податкових обов'язків підприємствами, держава отримує більше ресурсів для фінансування соціальних програм, проєктів та інших пріоритетних сфер;

- зменшення податкових втрат. Впровадження системи податкового комплаєнсу допомагає уникнути неправомірних дій та зловживань у сфері оподаткування, що знижує податкові втрати для державного бюджету. Ефективний контроль та перевірка податкової звітності сприяють виявленню порушень та мінімізації випадків ухилення від сплати податків;

- посилення прозорості та довіри. Податковий комплаєнс сприяє підвищенню прозорості та довіри до системи оподаткування. Якщо підприємства дотримуються правил та виконують свої податкові обов'язки, це позитивно впливає на сприйняття податкової системи державою та громадянами, спонукаючи їх виконувати свої обов'язки щодо сплати податків;

- зменшення податкових спорів. Ефективна система податкового комплаєнсу допомагає запо-

бігти податковим спорам між підприємствами та податковими органами. Це знижує навантаження на суди, звільняючи їх від необхідності вирішувати складні конфлікти, і водночас економить час та ресурси для всіх сторін;

- посилення інвестиційної привабливості. Країни з ефективною системою податкового комплаєнсу є більш привабливими для іноземних інвесторів. Інвестори шукають стабільність, прозорість та надійність у сфері оподаткування, оскільки це впливає на їхні рішення щодо розміщення капіталу. Впровадження податкового комплаєнсу сприяє покращенню інвестиційного клімату та залученню нових інвестицій до країни;

- боротьба з корупцією. Податковий комплаєнс є важливим інструментом у боротьбі з корупцією. Ефективна система контролю та перевірки підприємств допомагає уникнути неправомірних дій, включаючи хабарництво, вимагання хабарів та інші форми корупції, пов'язані з податками. Це сприяє зміцненню правової держави та створенню рівних умов для всіх учасників правовідносин;

- економічний розвиток та конкурентоспроможність. Податковий комплаєнс є одним із факторів, які сприяють економічному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності країни. Через ефективне справляння податків та зниження неправомірних дій, держава отримує додаткові ресурси, що сприяє загальному підвищенню рівня життя населення та стимулює економічне зростання.

Для підприємств впровадження податкового комплаєнсу також має свої переваги. Зокрема:

- законність і дотримання податкових обов'язків. Податковий комплаєнс сприяє дотриманню податкового законодавства та забезпечує виконання податкових обов'язків підприємствами. Це допомагає уникнути штрафів, пені та інших негативних наслідків;

- зниження ризиків та збільшення довіри. Впровадження ефективної системи податкового комплаєнсу дозволяє підприємствам виявити та зменшити ризики, пов'язані з порушеннями податкового законодавства. Це покращує довіру податкових органів, інвесторів та фінансових установ до підприємства і може позитивно позначитися на його репутації;

- ефективне використання ресурсів. Податковий комплаєнс сприяє ефективному використанню ресурсів підприємства, оскільки допомагає виявляти потенційні помилки та недоліки в оподаткуванні, що може призвести до заощаджень і оптимізації податкових стратегій.

Резюмуючи, можна підкреслити, що впровадження податкового комплаєнсу має значний позитивний вплив на державу, допомагаючи збільшити податкові надходження, зменшити податкові втрати, покращити інвестиційний клі-

мат, зробити більш ефективною боротьбу з корупцією та сприяє економічному розвитку у цілому. Але, допоки він буде характеризуватись закріпленням диспозитивними нормами у нормативно-правових актах, підвищення ефективності у сфері справляння податків може значно сповільнюватись, у порівнянні з регламентацією податкового комплаєнсу імперативним методом.

Література

1. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Проць І. М. Адміністративно-правовий захист прав платників податків: навч. посібн. Львів : СПОЛОМ, 2021. 240 с. Скидан О. В., Ковальчук О. Д.
2. Compliance and the compliance function in banks: Basel Committee on Banking Supervision. 2005. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs113.pdf> (дата звернення: 15.07.2023)
3. OECD. Glossary of Tax Terms. 2020. URL: <https://www.oecd.org/ctp/glossaryoftaxterms.htm> (дата звернення: 15.07.2023)
4. Козлова В. Податковий комплаєнс як інструмент системи безпеки підприємства. Актуальні аспекти розвитку суб'єктів підприємництва в умовах глобальної економіки: монографія. Дніпро, 2021. С. 359-367.
5. Швидка Т., Халецька К. Комплаєнс-контроль у системі корпоративного управління господарськими товариствами. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 12. С. 85–90.
6. Коломієць П.В. Система комплаєнс як елемент податкової безпеки України. Modernresearches: progress of the legislation of Ukrainean experience of the European Union : Collectivemonograph. Riga : Izdevniecība «BaltijaPublishing», 2020. Р. 2. Р. 735–750.
7. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20?find=1&text=%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%94%D0%BD%D1%81#w1_1 (дата звернення 10.07.2023 р.)
8. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України: Постанова Національного банку України. Рекомендації від 28.03.2007 № 98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0098500-07#Text> (дата звернення 10.07.2023 р.)
9. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF?find=1&text=%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%94%D0%BD%D1%81#w1_1 (дата звернення 10.07.2023 р.)
10. Про затвердження Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок : Постанова Національного банку України від 17.07.2001 № 276. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-01#Text> (дата звернення 10.07.2023 р.)
11. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення 10.07.2023 р.)
12. Ключко Л. А. Фінансовий моніторинг та комплаєнс-контроль в банках. Финансы, учет, банки. 2014. Вып. 1. С. 153–160.
13. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20?find=1&text#Text>. (дата звернення 10.07.2023 р.)
14. Євгеній Сокур представив напрями цифровізації ДПС : веб-сайт. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/682467.html> (дата звернення 10.07.2023 р.)
15. Можаровський М.Ю. Теоретико-правовий аналіз визначення поняття «комплаєнс» та його видів. Право UA. 2021. № 2. С. 139–149.